

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

20. Kamiński A. Ruch autonomii Śląska – niektóre aspekty działalności organizacji regionalnej / A. Kamiński // Niemcy – Europa – Śląsk. Problemy społeczno-polityczne. Pod redakcją Romualda Gellesa i Mariana S. Wolańskiego. – Wrocław, 2004. – S. 167–186.
21. Kofman J. Nacjonalizm gospodarczy – szansa czy bariera rozwoju. Przypadek Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym / Jan Kofman. – Warszawa, 1992.
22. Kostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J. Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku / I.Kostrowicka, Z.Landau, J.Tomaszewski. – Warszawa, 1966.
23. Kowal S. Struktura społeczna Wielkopolski w międzywojennym dwudziestolecu. 1919–1939 / S.Kowal. – Poznań, 1974.
24. Krasuski J. Liga Narodów w kształtowaniu stosunków polsko-niemieckich 1919–1939 / J. Krasuski // Problem polsko-niemiecki w Traktacie Wersalskim. Praca zbiorowa pod redakcją J. Pajewskiego. – Poznań, 1963. – S. 553–630.
25. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. 1918–1939. Zagadnienia ziem Wschodnich w świetle bezpośredniej obserwacji terenu. 1935. – AAN, sygnatura 946, s. 1–69.
26. Polska Rada Ministrów – akta grupowe. Komitet do Spraw Narodowościowych. Posiedzenia. – AAN, sygnatura 148–3, s. 1–224.
27. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej // Monitor Polski. – 1937, 24 lipca (№ 167). – S. 3.
28. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej // Monitor Polski. – 1937, 28 lipca (№ 170). – S. 2.
29. Sprawy narodowości niemieckiej // Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za I rwartal 1935 r. – Warszawa, 1935. – S. 43–70.
30. Statystyka ludności // Polska gospodarcza. – 1931. – Zeszyt 23. – S. 897–900.
31. Stawecki P. Następcy Komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935–1939 / P. Stawecki. – Warszawa, 1969.

УДК 329(437) «1945/1948

Г.О.Луцик

РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ)

У статті дається характеристика політичної ситуації в Чехословаччині у 1945-1948 роках, визначаються основні напрямки державної політики у сфері будівництва спільної країни чехів і словаків,

досліджено участь Демократичної партії Словаччини у вирішенні питання союзу двох народів та проаналізовано найголовніші помилки даної політичної сили у виборі курсу.

Ключові слова: Демократична партія Словаччини, державна політика, політичний курс.

В статье дается характеристика политической ситуации в Чехословакии в 1945-1948 годах, определяются основные направления государственной политики в сфере строительства общей страны чехов и словаков, исследовано участие Демократической партии Словакии в решении вопроса союза двух народов и проанализированы самые главные ошибки данной политической силы в выборе курса.

Ключевые слова: Демократическая партия Словакии, государственная политика, политический курс.

In the article description of political situation is given in Czechoslovakia in 1945-1948 years, basic directions of public policy are determined in the field of building of general country of Cech and Slovaks. Investigational participating of Democratic party of Slovakia in the decision of question of union of two people and the most important errors of this political force are analysed in the choice of course.

Keywords: Democratic party of Slovakia, public policy, politichnyi course.

Наслідки Другої світової війни, насамперед перемога антигітлерівської коаліції, коаліції крихкої, нестабільної, в якій перед лицем спільної загрози тимчасово об'єдналися західні демократії і комуністичний Радянський Союз, котрі прагнули у власних інтересах використати досягнуту перемогу (Захід — сприяти поступу демократії, СРСР — насадити тоталітаризм), призвели до незнаних доти протиборства й конфронтації. Системне протиборство та конфронтація спричинили суперечливі процеси, що охопили весь світ. Післявоєнний період характеризується чітко виявленими протилежними тенденціями [9].

Противорство протилежностей спостерігається найбільш яскраво саме у країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Не виключенням для розвитку подібної тенденції є Чехословаччина у післявоєнний період. Саме тут, як і в більшості тогочасних держав, розвивається жорстока боротьба тоталітаризму і демократії, соціалізму і капіталізму, інтернаціоналізму та націоналізму. Ця боротьба виявляється у прагненні керівництва тогочасної держави обрати правильний шлях розвитку країни: підтримати Захід і демократичні тенденції розвитку чи обрати

новий, невідомий ще досі, шлях соціалістичного розвитку за зразком СРСР. У Чехословаччині були представники обох шляхів побудови політичної системи і лише внаслідок певних обставин, що склалися в країні, вона на довгий час змушена була прямувати часто хибною стежкою розбудови власної державності.

Післявоєнний період — це також час розквіту політичних партій. Система представницької демократії неможлива без такого політичного інституту, як політична партія, що стає ніби посередником між населенням і владою. В умовах демократії головне завдання політичних партій — забезпечити собі масову підтримку і здобути владу. У боротьбі за голоси виборців політичні партії прагнуть враховувати загальнонаціональні потреби, а не специфічні інтереси певного соціального прошарку, як це було наприкінці XIX — на початку XX ст. [11].

Зростання впливу політичних партій має низку і негативних наслідків. Багато важливих питань вирішуються кулуарно — у партійних канцеляріях, фракціях. Тривале перебування при владі, зазвичай, призводить до зрощування партій і державних структур, що породжує корупцію.

Велику роль у здійсненні політики, формуванні та функціонуванні політичної системи відіграє партійна система. Від її типу залежить стабільність та ефективність політичної системи, насамперед державних інститутів, тип політичного режиму, механізм та ступінь розвитку демократії[23].

Партійно-політичні системи Словаччини та Чехії протягом перших післявоєнних років мали серйозні відмінності і розвивалися, хоча і в рамках відродженої після визволення від фашистів єдиної ЧСР, проте дещо автономно. Визначальний вплив на формування політичної системи післявоєнної Словаччини мали суспільно-політичні процеси періоду Другої світової війни, насамперед ті, які розгорталися в ході Словацького національного повстання (СНП).

Проблема боротьби словацької демократії проти празького централізму та правової нерівності висвітлені в працях українських вчених Р.Постоловського, І.Вовканича, С.Мотрук, Ю.Терешка. Зокрема, І.Вовканич у праці «Чехословаччина в 1945-1948 рр. Нарис історії перехідного періоду» дає глибокий аналіз діяльності політичних партій не лише на території Словаччини, але й у Чехії. Він аналізує особливості партійної взаємодії в

питаннях державотворення та визначенні державної політики. Слід згадати також працю Р.М. Постолювського «Демократичні основи відродження Чехословацької держави в 1944-1945 рр.», в якій досліджувалися демократичні процеси становлення Чехословаччини; праці Ю. Терешка «Протистояння Е.Бенеша і комуністів у словацькому питанні (1944-1946 рр.)», «Словацьке питання у політичному житті Чехословаччини другої половини 40-60-х років ХХ століття» .

Серед чеських джерел слід виділити працю дослідника-публіциста Зденека Ф. Шедеві, який опублікував монографію «Велика операція» (1996 рік) .

Західна історія, яка вивчала проблеми державно-правового становища Чехословаччини, представлена роботами Ф.Фейто, Х.Сіттона-Уотсона, Х.Гордона-Скілінга, А.Брауна та деяких інших авторів.

Що ж стосується російської історіографії, то тут виділяються такі історичні постаті як І.Орлик, Б.Поклад, В.Мар'їна . І хоч у працях окремих російських істориків спостерігаються прорадянські настрої, але їх праці є досить змістовними і обґрунтованими. Зокрема, слід виділити статтю В.Мар'їної «Чехословаччина: від багатонаціональної до двонаціональної держави 1944-1948 роки», в якій автор показує діалектику поглядів щодо державно-правового будівництва «другої Чехословацької республіки. Проте її роботи не завжди були об'єктивними, а, навпаки, часто мали упереджений, з радянськими настроями, характер. Що ж до робіт І.Орлика, то саме вони є більш реалістичними. Серед російських підручників для вузів слід згадати двотомник «Історія південних і західних слов'ян» за редакцією Г.Ф.Матвеева і З.С.Ненашевої, в якому історії Чехословаччини відведений окремий розділ.

Досить ґрунтовним, але мало відомим для більшості наукової громадськості є блок документів другої половини 1944-початку 1945 років з Московського архіву, присвячених дискусіям про місце Словаччини в державно-конституційній системі відродженої Чехословаччини. Крім особистих записів К.Готвальда щодо повоєнної Чехословаччини, тут міститься переписка СНР з президентом Е.Бенешем про компетенцію словацької влади, майбутнє конституційне становище Словаччини, документи про діяльність СНР та її рішення.

Проте в досліджуваній проблемі є значні прогалини. Зокрема, малодослідженою, на наш, погляд, є участь у політичному житті країни саме Демократичної партії Словаччини як практично єдиної опозиційної сили в тогочасній Чехословаччині, що протистояла комуністичній ідеології.

Тому в цій статті, ми спробуємо дослідити особливості впливу Демократичної партії Словаччини на політичне життя Чехословаччини, розкриємо градацію її взаємовідносин з іншими політичними силами в країні та визначимо причини падіння її авторитету після встановлення комуністичного режиму в Чехословаччині. Проте для того, щоб проаналізувати роль Демократичної партії в політичному житті країни, необхідно перш за все зрозуміти якою ж була ситуація взаємовідносин між самими «братніми народами».

Проблема взаємовідносин двох народів – чехів і словаків набувала своєї значущості ще в період існування Першої Чехословацької республіки і особливо загострилася після Другої світової війни. Причинами подібного загострення став той факт, що під час війни словаки мали свою незалежну державу. Проте назвати її незалежною де-факто буде некоректно з історичного погляду, оскільки вплив Німеччини на створення та існування держави словаків був вагомим і визначальним [6].

Після відродженої в 1945 році чехословацької держави однією з ключових проблем стало визначення місця і ролі Словаччини в державно-правовій системі Чехословаччини. Національні і політичні сили по-різному бачили взаємовідносини чехів і словаків у процесі державного будівництва.

Так, зокрема на виборах до Словацького крайового сейму, які відбулися 18 грудня 1938 р. абсолютну більшість місць здобула Партія національної єдності, яка й стала визначати політичний курс автономної Словаччини. Обидва крила партії – помірковане (Й.Тісо, К.Сідор) та праворадикальне (Ф.Юрчанський, В.Тука, А.Мах) вважали автономію лише перехідним періодом до незалежності Словаччини. Серед представників партії також висувалися ідеї революційних реформ і компромісів.

Втім, з боку чехів здійснювалися рішучі кроки на посилення контролю над автономією. А тому в ніч з 9 на 10 березня 1939 р. був запроваджений військовий стан у Словаччині, президент Е.Гаха відправив у відставку уряд Й.Тісо, були проведені арешти

активістів Партії національної єдності та глінківської гвардії. Тому Німеччина поставила перед словаками жорстку вимогу – або протягом доби оголосити про створення незалежної Словаччини, або територія Словаччини буде окупована Угорщиною. І словаки зробили свій вибір – 14 березня 1939 року Словацький сейм проголосив самостійність Словацької республіки.

Формально Словацька Республіка мала всі ознаки самостійної та суверенної держави. Так, згідно з «Охоронним договором», укладеним 23 березня 1939 р. між Німеччиною і Словаччиною на 25 років, суверенітет останньої обмежувався лише у двох сферах: військовій та зовнішньополітичній. Саме в цьому словацький уряд повинен був узгоджувати власні дії із своїми німецькими патронами, які тримали в Словаччині свої військові підрозділи. Країна з таким статусом була конче потрібна для нацистської Німеччини. Звідси – гнучкість політики гітлерівців щодо словацької держави. Виявляючи жорсткість у важливих зовнішньополітичних питаннях, німецьке керівництво йшло на поступки й компроміси у справах організації внутрішнього життя країни. У Берліні прагнули зробити Словаччину «візитною картою» Німеччини та взірцем «нового порядку» в Європі. У жовтні 1939 р. президентом Словаччини став католицький священнослужитель Й. Тісо [28].

Факт проголошення незалежності Словаччини був сприйнятий у суспільстві неоднозначно. Частина словаків зайняла вичікувальну позицію, щоб зорієнтуватися в становищі. Відверто «задоволені» або «незадоволені» становили незначну меншість. Однак згодом ставлення різних соціальних прошарків суспільства до нового режиму стало чіткішим. Так, підприємці, яким у ЧСР відводилися «другорядні ролі», зміцнювали свій статус у економіці країни, але їм не подобалася активізація німецького бізнесу. Селянство трималося лояльно, натхнене обіцянками земельної реформи. Словаччина створила власну армію і відтепер її офіцери дістали можливість просування по службі. Нові кар'єрні перспективи відкрилися й перед чиновництвом та інтелігенцією, які посіли місця, звільнені чехами та євреями. Однак інтелігенція, вихована в слов'янофільських традиціях, з недовірою ставилася до політики нової влади.

Словаки вперше в історії отримали можливість створити свою державу, але ціна цієї перемоги була надто дорогою.

Факт словацького державотворення наклав значний відбиток на розвиток подальших подій в Чехії і Словаччині. Словаки за період короткочасного самостійного (окремо від чехів) існування посилили в свідомості своїх громадян націоналістичні тенденції, в них виникли настрої самотності і суверенності [10].

У 1940-1943 рр. на антифашистських позиціях у Словаччині стояло декілька нечисленних груп: «Демець», «Флора», «Захист нації». Вони виступали проти участі Словаччини у війні і фашизації внутрішнього життя, залежності республіки від гітлерівської Німеччини. Проте, реальних кроків до зміни існуючого політичного устрою вони не здійснювали. Підпільна Компартія Словаччини намагалася організувати партизанські загони, але до літа 1944 р. вони були нечисленими. В 1942 р. виник підпільний Центральний національно-революційний комітет, який намагався добитися об'єднання різних антифашистських груп, включаючи комуністів. Починаючи з літа 1943 р., між антифашистськими групами велися переговори про створення єдиного керівного органу і розробки ним плану подальшої боротьби. Наприкінці 1943 р. представниками комуністів і колишніх Аграрної та Національної партій була підписана так звана «Різдвяна угода» і створена підпільна Словацька Національна Рада (СНР). Вона оголосила своїм основним завданням організацію боротьби проти «нацистсько-німецького диктату і місцевих узурпаторів політичної влади». На початку 1944 р. СНР розпочала підготовку загальнонародного антифашистського повстання [15, с. 13-21].

У період повстання було покладено початок перетворенням, які в документах партій Національного фронту розцінювалися як національно-демократична революція. Йшлося про ліквідацію наслідків фашизму, про відновлення демократичної держави з розширенням народовладдя в особі національних комітетів, про проведення деяких економічних реформ (часткова націоналізація крупної промисловості і банків, перерозподіл поміщицької землі серед селянства).

Попри свою поразку, повстання посіло помітне місце в історії словацького народу. Воно поставило його в лави борців проти фашизму, остаточно підірвало вплив у суспільстві словацьких колабораціоністів, висунуло програму відновлення єдиної, демократичної Чехословаччини на засадах рівноправності чехів і словаків.

3 лютого 1945 р. в м. Кошице почала роботу делегація СНР, яка опублікувала маніфест про запровадження нових органів влади та їхні першочергові завдання. 21 лютого 1945 р. був сформований Корпус Уповноважених, який фактично став виконувати функції уряду. Поряд з комуністичною була створена Демократична партія на базі так званого громадянського блоку [6].

Отже, в середині 40-х років ХХ ст. в Словаччині діяло дві політичні партії – Комуністична партія Словаччини та Демократична партія, які конкурували між собою за встановлення власного політичного домінування у державі. Кожна з партій мала свою мету, цілі і підтримку серед мас. Але стрімкий розвиток подій у післявоєнній Чехословаччині суб'єктивно впливав на формування політичної системи Словаччини. Відверта підтримка вищими чиновниками однієї партії і обмеження прав та діяльності іншої призвели до встановлення в Словаччині, та й у Чехословаччині загалом, тоталітарної системи і ведення політики радянізації держави.

У Словаччині були закладені основи двопартійної системи. Комуністам це здавалося вигідним, оскільки тоді вони відчували себе сильнішими, ніж ДП, яка спочатку носила поверховий характер. Але після визволення країни партія почала швидко рости і організаційно оформлятися.

У процесі розвитку ДП можна виділити два етапи – початковий етап організаційного становлення партії, який поступово переходить до другого етапу – перетворення партії на масову.

Демократична партія почала формуватися в ході Словацького національного повстання і мала гетерогенний характер. Вона представляла собою конгломерат різноманітних течій і груп так званого «громадянського блоку», який включав всі партії довоєнної Словаччини, крім КПС і ГСНП. Фактично на чолі партії стояли представники колишньої Аграрної партії - Я.Урсніні і Й.Леттріх. Організаційно-партійне будівництво ДП насправді розпочалося тільки після 19 січня 1945 р., коли були визволені східнославацькі міста Кошице, Пряшів, Бардіїв, Левоча, Спішська Нова Вес і Попрад. 4 лютого 1945 р. була створена перша міська організація ДП у Пряшеві – одна з найвизначніших організацій демократів у Східній Словаччині. Перша окружна організація ДП була заснована в м. Кошице 18 лютого 1945 року. Створення

місцевих осередків ДП у східнословачькому регіоні зіштовхувалося з великими труднощами. Члени партії та її лідери на місцях відчували утиски та переслідування з боку органів НКВС.

Та, незважаючи на перешкоди і репресії, до середини 1945 р. ДП закінчила формування своєї організаційної структури на всій території Словаччини – фактично у кожному окрузі і населеному пункті діяли місцеві осередки демократів. Перший етап – період організаційного становлення ДП – завершив з'їзд партії в м. Мартін 7-8 липня 1945 р. Делегати схвалили резолюцію, де визначалися найближчі завдання демократів. ДП проголошувала себе гарантом демократії, майнових і особистих прав громадян, непорушності приватної власності і вимагала формування органів державної влади в Словаччині на основі прямих загальнонародних виборів. ДП вважала себе захисницею ідей Т.Г.Масарика і прихильницею Бенеша, не приймаючи лише його уявлень щодо єдиного «чехословацького народу». Вона виступала за воз'єднання Чехословацької республіки, держави трьох рівноправних народів – чехів, словаків і підкарпатських українців. В області зовнішньої політики пропонувалося як співробітництво зі всіма слов'янськими народами, особливо з СРСР, так і зі всіма «союзними і дружніми державами». Велика роль у політичній програмі була відведена економічній політиці. ДП не схилилася до підтримки ні індивідуалістичної, ні колективістської системи. Притримувалися принципи приватної власності, але поряд з цим враховувалася необхідність її обмеження в тій мірі, «в якій цього потребує врахування матеріальних, соціальних і культурних потреб широких мас населення». ДП виступала і за поширення демократичних принципів у галузі економіки. Вона декларувала підтримку кооперативного руху, аграрної реформи, індустріалізації Словаччини, соціальної політики в інтересах «найбільш слабких верств населення». Партія виступила ініціатором проведення в Словаччині відкритих місцевих виборів, котрі б мали створити легітимні органи влади. Програмні цілі та перспективи суспільного життя були опубліковані в офіційному виданні партії – газеті «Час» [28].

Таким чином, Демократична партія Словаччини фактично була партією «середнього класу, яким можна назвати словацьке селянство середнього достатку. Вступ у 1946 р. до ДП

католицьких священників посилив консервативний характер партії, підкреслив її соціальну та ідеологічну звуженість. Саме тому, як показали подальші події, ДП не змогла налагодити стосунки з громадсько-політичними силами антикомуністичного спрямування.

Проте незаперечним залишається той факт, що Демократична партія була провідною силою словацького політичного життя 1945-1946 рр., незважаючи на те, що Корпус Уповноважених був сформований 11 квітня 1945 року на паритетних засадах між КПС та ДП [27].

Після мартінського з'їзду почався другий етап у розвитку ДП – перетворення її у масову громадянську партію. До кінця 1945 р. ДП за чисельністю членів навіть випереджала словацьких комуністів: КПС об'єднувала 197 тис. чол., а ДП – 230 тис. чол.

Основною причиною стрімкого росту чисельності партії можна назвати те, що відразу після війни основну масу словацького населення склали особи зайняті в аграрному секторі. Ця маса краще сприймала помірковані, а не радикальні соціальні ідеї. Словацькі селяни у перші післявоєнні роки підтримували державні плани націоналізації великих промислових підприємств, банків та інших фінансових інституцій, аграрну реформу і перерозподіл земельних латифундій, в першу чергу колишніх угорських феодалів, але симпатизували насамперед ДП, позаяк тільки ця партія в Словаччині проголошувала недоторканість дрібної і середньої приватної власності. Такий характер соціальної бази ДП мав і зворотній вплив на формування обличчя партії. ДП в переважно аграрній повоєнній Словаччині не була ні лівою – просоціалістичною, ні правою – прокапіталістичною чи «дрібнобуржуазною» партією, а виступала як політична сила-прихильниця «третього шляху», або представниця «селянської альтернативи». Середнім класом, якщо так можна висловитися, в тогочасній Словаччині було сільське населення середнього достатку [29].

У процесі розвитку ДП в Словаччині можна відзначити наступні тенденції. Це, по-перше, значна підтримка партії серед населення в перші післявоєнні роки та співпраця демократів з комуністами з питань місця Словаччини в правовій системі новоутвореної держави та, по-друге, втрата авторитету партії в подальші роки і відкрите ігнорування її з боку комуністів. Такі

тенденції у розвитку партії пояснюється декількома причинами, зокрема негативними чинниками, які впливали на послаблення впливу ДП на суспільно-політичне життя ЧСР, можна назвати поступливість та нерішучість ДП у введенні політичних переговорів з КПС та КПЧ, відсутність підтримки політичного курсу ДП з боку інших некомуністичних партій в Чехії, для яких ДП завжди залишалася носієм словацького націоналізму та, напевне, основна причина – це штучна ізоляція ДП у прийнятті державних рішень, підрив її авторитету та ігнорування інтересів партії з боку комуністів. Названі недоліки можна простежити на прикладі конкретних політичних подій у Словаччині того часу.

На початковому етапі утворення нової держави комуністи і демократи проводили переговори щодо співпраці на державному рівні. Тісна співпраця демократів з комуністами пояснюється декількома важливими для суспільно-політичного життя тогочасної Словаччини факторами. Задля реалізації аграрних і політико-демократичних перетворень та зміцнення ролі Словаччини в державно-правовій системі відродженої ЧСР керівництво і члени ДП з 1944-1945 рр. співпрацювали на словацькому та загальнодержавному рівні з комуністами, зокрема у питанні створення органів народно-демократичної влади у Словаччині. Зустріч представників двох партій відбулася 15 березня 1945 року в м. Кошице. Спільна нарада постановила створити спільний орган двох партій – Підготовчий комітет НФ та створити єдині позапартійні профспілкові організації. 25 березня 1945 р. КПС та ДП спільно затвердили положення про порядок формування органів НФ на місцях, де рекомендували в населених пунктах і округах Словаччини створювати групи у складі комуністів та демократів (по 2-3 чол. від кожної партії) та залучати позапартійних авторитетних громадян у місцеві підготовчі комітети НФ. Протягом квітня 1945 р. в багатьох словацьких селах і містах дійсно були створені органи НФ, хоча нерідко місцеві комітети НФ склалися лише з верхівки організацій КПС та ДП і обмежувалися в роботі спільними разовими заходами. Не вдалося створити єдині позапартійні організації словацьких селян та молоді, які мали ввійти до складу НФ Словаччини. Тільки профспілки зберегли цілісність і не розщепилися за партійним принципом. Але все-таки в Словацькому профспілковому русі домінувала КПС. ДП не мала аналогічної масової організації серед

своєї основної соціальної бази – селянства. Як своєрідне професійне об'єднання селян у Словаччині продовжувала існувати так звана селянська палата, але вона була створена ще в період тісовської держави. Реальною силою на селі після визволення були селянські комісії, які фактично і здійснювали перший етап земельної реформи – обліковували конфісковані землі та претендентів на них і проводили практичний розподіл ділянок між селянами [13].

Період з лютого по травень 1945 року варто вважати часом досить тісного співробітництва ДП з КПС: вони спільно діяли в СНР, спільно формували систему національних комітетів та органів Національного фронту Словаччини. Єдиними були позиції двох партій на московських переговорах з чеською стороною та чехословацькою владою в березні 1945 року. Але наприкінці травня 1945 року саме через відмінність підходу до прав, місця і ролі Словаччини в конституційній системі післявоєнної ЧСР політичний союз ДП та КПС вперше дав серйозну тріщину. На пражьких переговорах 31 травня – 2 червня 1945 року словацька делегація не зуміла відстояти раніше погоджені пропозиції – представники КПС не підтримали Й.Леттріха (ДП), який пропонував симетричний, тобто федеральний, устрій в ЧСР – з рівнозначними чеськими і словацькими органами влади та загальнодержавним центром.

Це було першим кроком назад у прагненні словаків знайти своє місце на політичній карті світу і відмовою від принципів чехо-словацьких взаємин та повноважень керівних органів Словаччини, декларованих у заяві СНР, яка була зроблена по закінченні Словацького повстання 1944 р. Відповідно до цього СНР проголошується єдиною виконавчою владою в автономній Словаччині. У першу чергу в заяві підкреслювалась необхідність впровадження у життя рівноправності обох націй у спільній державі [22, с. 167]. Внаслідок підписання першої пражької угоди відбулося розмежування повноважень між СНР та центральним чехословацьким урядом. Підписання наступних угод призвели до послаблення позиції СНР і звуження її функцій. Перша пражька угода не дозволила СНР відстояти своє рішення про створення федеративного устрою відновленої Чехословаччини.

На середину 1945 р. політичне та економічне становище в Словаччині різко загострилося. Комуністи вимушені були

констатувати падіння впливу КПС і зміцнення авторитету ДП. У серпні 1945 р. ДП очолив Й.Леттріх, а на пост КПС з Праги було обрано відданого В.Шірокого. Словацькі демократи активно взялися за партійне будівництво та розгорнули агітаційну компанію, поповнюючи свої ряди всіма незадоволеними новим режимом та тими, хто боявся надмірного впливу комуністів [12].

Саме в цей час в політичному житті Словаччини з'являється ще одна політична партія – КПЧ, яка почала вносити свої корективи у перебіг подій у країні. Адже, призначення на посаду лідера КПС В.Шірокого було з ініціативи КПЧ. Він був відвертим противником ДП, називаючи її «реакційною силою, буржуазною партією».

Аналогічним було ставлення до Демократичної партії і з боку РСРС. Адже всім відомими є пріоритетність сталінської ідеології, що ґрунтувалась на ідеї світової соціалістичної революції, де некомуністичним партіям не було місця і загал міг спостерігати залежність «ініціатив» КПЧ від політичних ідеологів з Москви.

Отже, позиція КПЧ стосовно словацької Демократичної партії була зрозумілою і виявлялась у твердженні, що демократи становлять головну загрозу народно-демократичній владі у Словаччині.

У січні 1946 р. Національний фронт ухвалив рішення про проведення перших повоєнних виборів до парламенту. Голосування проводилося не за конкретних депутатів, а за підтримку мандатів партій, що входили до НФ. Вибори для Словаччини мали велике значення: оскільки органи влади (Словацька національна рада та Корпус уповноважених) носили тимчасовий характер, то власне мала визначитися політична партія, яка мала б вирішальний вплив на розвиток держави. Крім того, саме від партії-переможниці на цих виборах залежав шлях розбудови держави і особливості взаємовідносин з Чехією.

Та назвати коректною передвиборчу боротьбу 1946 р. між політичними партіями ЧСР аж ніяк не можна. У Словацькому Національному Архіві зберігаються досить цікаві документи, які розкривають методи передвиборчого суперництва комуністів і демократів. За інформаціями місцевих комуністичних організацій, Секретаріат ЦК КПЧ готував для вищого партійного активу спеціальні бюлетені-огляди політичної ситуації в Словаччині. Окремий розділ цих бюлетенів фіксував стан співробітництва КПС

і ДП. Так, за повідомленнями за грудень 1945 р., в м. Кошице комуністам вдалося нейтралізувати вплив ДП серед населення і в місцевих органах влади завдяки перевазі у депутатському корпусі. У м. Попрад на рівні керівництва окружних владних органів склалася досить плідна співпраця представників КПС і ДП, та частина рядових членів ДП залишалася антикомуністично налаштованою. У м. Собранце переважала конфронтація і взагалі не було співробітництва між представниками двох партій. Демократи досить прискіпливо оберігали свої ряди від проникнення прихильників КПС [4, с. 174-186].

У Словаччині передвиборна боротьба носила більш гострий характер, ніж у Чеських землях. Уже влітку 1945 року КПС втрачала свій вплив в масах, а ДП по мірі свого організаційного оформлення набирала силу. Система двох політичних партій, на яку зробили ставку комуністи, не виправдала себе. Постало питання про створення в Словаччині ще однієї партії, яка могла б відтягнути на себе голоси виборців католицького віросповідання, які раніше підтримували Глінківську партію і з сумнівом відносилася до ДП, яка очолювалася євангеліками. В появі такої партії були зацікавлені як ієрархи досить впливової в Словаччині (особливо на селі та серед жінок) католицької церкви, так і комуністи. Керівництво КПС снувало сітку інтриг для розколу ДП. Воно готове було піти навіть на створення католицької партії – як засіб звуження бази ДП і недопущення її союзу з католиками. План створення третьої партії підтримали В.Шірокий і Ш. Баштьованський, які вели переговори з цього питання з представниками молодшої генерації політичного католицизму в ДП. На засіданні НФ 13 березня 1946 р. було вирішено прийняти нову партію в НФ при умові зміни її назви і уточнення програми з точки зору відношення до ЧСР, демократії, словацьким національним органам та ін. Але кінцевої домовленості досягнути не вдалося: організатори нової партії відкинули вимоги КПС, частина їх залишилася в ДП, а частина організувала слабку Партію свободи. Розколу ДП, на який розраховували комуністи, фактично не сталося [19].

Весною 1946 року в Словаччині була створена ще одна незначна за своїм впливом партія – Партія праці, яка виникла за ініціативою словацьких соціал-демократів, що були незадоволені об'єднанням з комуністами і підтриманих ЧСДП. І Партія праці, і Партія свободи були прийняті в НФ.

І як показали вибори в ЧСР 26 травня 1946 р., вплив ДП на політичну систему серед населення був значним. Спроби КПЧ звузити електорат ДП через створення перед виборами двох партій виявився неефективним. Це засвідчує беззаперечна перемога ДП на виборах – 62% голосів, в той час як КПС в Словаччині набрали всього лише – 30,37% голосів. Однією з причин перемоги ДП на виборах була укладена 30 березня політична угода про співробітництво між ДП і словацькими релігійними колами, яка потім отримала назву «Квітнева угода». Угода передбачала, що у всіх органах партії і організаціях католики і євангеліки будуть представлені у співвідношенні 7:3, а при складанні списків кандидатів – у співвідношенні 2:1. Католицькі ієрархи схвалили угоду, а тому церква включилася в передвиборчу кампанію на стороні ДП [2, 6].

Демократична партія стала самостійною впливовою силою у загальнодержавному парламенті, і могла при потребі блокувати рішення комуністів. Проте найголовніша проблема для КПЧ і КПС, викликана поразкою у Словаччині, постала в можливості в подальшому отримати автономію словаків.

Оцінюючи результати виборів у Словаччині, 30 травня 1946 р. пленум ЦК КПЧ прийшов до висновку про необхідність обмеження впливу Демократичної партії шляхом розширення повноважень центральних державних органів влади, де позиції були набагато сильнішими.

Отже, налякані загрозою втрати влади у Словаччині, комуністи вирішили перейти до більш рішучих дій проти Демократичної партії. Одним із стратегічних напрямків боротьби з демократами, була дискредитація ДП, звинувачення її у «людацтві та сепаратизмі». Голова КПС В. Шірокі заявляв, що не припустимо віддавати важелі влади в руки «реакційного підпілля», як він назвав блок демократів та католиків. Ініціативу Шірокого підтримав і В. Копецькі (КПЧ), який назвав словацьких демократів сумішшю «годжівських, тісовських і туківських груп, відвертими ворогами ЧСР» [6, с. 173].

Саме з цього часу розпочинаються найзначніші помилки в політичному курсі ДП. Фактично маючи беззаперечну перемогу на виборах і підтримку серед населення, демократи з певними труднощами відстоювали право перед комуністами зайняти своє місце в уряді. Корпус уповноважених очолив комуніст – Г.Гусак,

комуністи тримали в своїх руках третину найважливіших міністерств. Поступливість, невпевненість та нерішучість ДП у подальшому призвели до встановлення в ЧСР соціалістичного ладу і панування комуністів практично в усіх сферах суспільного життя. Демократична партія навіть погодилася з обмеженням суверенітету Словаччини (закони ЧСР приймалися без згоди СНР, тоді, як проекти всіх постанов він був зобов'язаний попередньо погоджувати з урядом. Уповноважені підпорядковувалися відповідним міністерствам, центральний уряд одержав право скасовувати рішення словацького), оскільки її перемога розглядалася комуністами як результат змови з колишніми глінківцями.

Провідні політики ДП віддали перевагу загальнодержавним органам, насамперед уряду, ЧСР і парламенту, а в Словаччині з членами Корпусу Уповноважених були другорядні особи партії. Це було вигідно для КПЧ, оскільки впливові політики ДП не могли значним чином впливати на політичні події на батьківщині. Втягнувшись у політичну боротьбу на рівні центральних органів державної влади ЧСР, словацькі демократи втратили повний контроль над Корпусом Уповноважених, реальною роботою якого керував Г.Гусак. Тобто тактика щодо політичних пріоритетів ДП як партії-переможниці на парламентських виборах 1946 р. у Словаччині була хибною – головним напрямком визначалися боротьба за словацькі інтереси на загальнодержавному рівні. Але в Празі демократичне словацьке представництво мало найменше шансів на реальне відстоювання самоврядних прав Словаччини – в силу домінування там чеського націоналшовіністичного блоку [11].

Крім того, концентрація в Празі найбільш авторитетних та дієвих лідерів ДП відривала їх від Словаччини і конкретного управління державно-політичними процесами вдома. Очевидно, верхівка ДП вважала домінування своєї партії в Словаччині вирішеним питанням, а боротьбу і перебіг суспільно-політичних процесів тут – другорядним. Це було, як показали подальші події в Словаччині, великою помилкою. Тому, що саме в цій частині ЧСР комуністи вирішили дати перший політичний бій своїм суперникам і апробували варіант захоплення державної влади.

Навіть після виборів Демократична партія панувала в суспільному житті, не залишаючи практично жодного шансу для

комуністів. Спроби КПЧ та КПС послабити вплив демократів у словацькому суспільстві, використовуючи «синдром словацького сепаратизму», фактично успіху не мали.

12 червня 1946 року, за особистого сприяння К. Готтвальда, на засіданні ЧНФ було прийнято початковий варіант майбутньої третьої Празької угоди. Підготовлений документ містив пропозиції щодо обов'язкового попереднього погодження проектів рішень СНР з урядом ЧСР, вирішальне слово щодо персональних призначень державних чиновників у Словаччині залишалося за міністрами уряду ЧСР, Найвища контрольна палата Словаччини підпорядковується празькому Контрольному управлінню [33, с. 240].

Під час обговорювання нової угоди між ЧСР і СНР, лідер ДП Й. Леттріх запропонував альтернативний проект, але КПС не підтримала його. Тому у ході дискусій поправки і пропозиції словацьких партій вписувалися просто до проекту угоди, підготовленому ЧНФ, а це означало, що принципових змін до чеського варіанту внесено не було. 27 червня було утверджено проект третьої Празької угоди, яка остаточно обмежила суверенні права Словаччини на самовизначення. Після підписання угоди рішення СНР потребували обов'язкового узгодження з боку загальнодержавного уряду; Корпус Уповноважених хоч і затверджувала Президія СНР, але тільки після погодження з урядом ЧСР [18].

Атака на ДП почалася вже літом 1947 р. Комуністи звинуватили партію в легалізації «людацтва» і діяльності, направленої на підрив безпеки держави. Після цього, комуністи, які контролювали як загальнодержавні, так і словацькі органи безпеки, вдалися до засобу, який уже продемонстрував свій ефект в інших країнах Східної Європи: у вересні – жовтні 1947 року вони «розкрили антидержавну змову» і «встановили» причетність до неї лідерів Демократичної партії – Я.Урсині, Я.Кемпного, М.Бугара та ін [9].

Восени 1947 р. Демократична партія вже суттєво втратила свої позиції. Незважаючи на її опір, Національний суд виніс смертний вирок Й.Тісо. Уряд і президент Е.Бенеш відхилили прохання Словацької національної ради про помилування колишнього президента Словацької республіки, і вирок було виконано. У результаті демократи втратили підтримку прихильників розпущеної, Глінківської партії.

В умовах «полювання за змовниками» комуністи здійснили часткову реорганізацію словацьких органів влади – Корпусу уповноважених. 30 жовтня в Братиславі відбувся з'їзд заводських рад, який вимагав його відставки. 31 жовтня Г.Гусак і п'ять голів із 15 відомств корпусу подали у відставку. Гусак вніс в СНР прохання щодо повної відставки КУ, хоч представники ДП відмовилися скласти свої повноваження. Комуністи вимагали замінити трьох уповноважених: по справах юстиції, промислового забезпечення і сільського господарства. 20 листопада 1947 р., за дорученням К.Готвальда, Г.Гусак сформував новий словацький уряд. Монопольному становищу демократів у ньому було покладено край. Політична криза в Словаччині завершилася компромісом: Демократична партія, хоч і серйозно ослаблена, зберігала за собою важливі урядові посади. Однак вона вже значно втратила свій політичний вплив.

Початком генерального наступу комуністів, спрямованого на остаточне захоплення влади, стала публікація 9 лютого 1948 р. їх передвиборчої програми, в якій ставилися нові вимоги націоналізації всіх підприємств з кількістю робітників понад 50 чол., оптової торгівлі і запровадження монополії зовнішньої торгівлі, прийняття закону про трудове землекористування.

20 лютого 1948 р. 12 міністрів від Національно-соціалістичної, Народної та Демократичної партії подали у відставку, започаткувавши урядову кризу. Їхня відставка була спровокована демонстративною заміною районних начальників поліції м. Праги представниками КПЧ. Оскільки більше половини міністрів залишилися на своїх посадах, то голова уряду К.Готвальд звернувся до президента Е.Бенеша з пропозицією прийняти відставку 12 і доповнити уряд за рахунок нових представників партій НФ. Спершу президент відмовився зробити це. Тоді комуністи вивели своїх прибічників на вулиці, озброїли робітників празьких заводів. 24 лютого всю країну охопив загальний страйк, в ході якого на 1 годину припинили роботу 14 тисяч підприємств і установ. По всій країні відбувалися мітинги, організовані комуністами.

25 лютого президент Е.Бенеш змушений був погодитися з відставкою 12 міністрів і затвердити додатковий склад уряду К.Готвальда. У Словаччині ще 21 лютого Г.Гусак повідомив про відставку Корпусу Уповноважених. У новому словацькому

автономному уряді, затвердженому на початку березня, комуністи мали абсолютну більшість. І знову можна спостерігати непомірквані та незлагоджені дії з боку ДП. Демократичні сили були розрізнені, пасивні і деморалізовані можливістю радянського втручання. У країні з глибокими демократичними традиціями була встановлена комуністична диктатура [29].

Демократи у двопартійній словацькій політичній системі мали стратегічно слабші позиції, ніж комуністи. Формально до вересня 1948 р. КПС існувала окремо від КПЧ, організаційно самостійною партією. Але реально словацькі комуністи були складовою частиною КПЧ, керувалися з Праги і мали конкретну політичну підтримку готтвальдівців на загальному чехословацькому рівні. ДП не мала політичних союзників у Чехії, вона залишалася і для не комуністичних чеських партій носієм словацького автономізму і сепаратизму. Фактично словацькі демократи знаходилися в політичній ізоляції. Вступ у 1946 р. католиків до ДП тільки посилив патріархально-консервативний характер партії. Саме через соціальну та ідейну відмінність, а не тільки з причини націонал-словацького ухилу, ДП не змогла встановити тісні зв'язки та створити коаліцію з громадянськими (некомуністичними) силами Чехії в 1945-1948 роках.

Та найбільшим недоліком демократичної опозиції було штучне розмежування її за національним принципом. Рішення про діяльність окремих політичних суб'єктів тільки в Чехії або тільки в Словаччині стало згубним для демократичних сил. Допоки демократичні сили дотримувалися цього принципу, комуністичні партії в обох частинах держави діяли злагоджено і об'єднано.

Поступливість та нерішучість ДП сприяли обмеженню самоврядних прав та компетенції Словаччини, а потім проведенню КПЧ у 1948 році антидемократичного путчу. Основні причини сповзання Словаччини від демократії до диктатури були такі: деградація самоврядної ролі та місця Словаччини в державно-правовій системі ЧСР – друга половина 1946 р., політичний ажіотаж з дискредитацією демократичних сил навколо процесу над президентом Словацької республіки 1935-1945рр. Й.Тісо – кінець 1946 р. – квітень 1947р. та підготовка і проведення комуністами реконструкції словацького уряду в листопаді 1947р., що знаменувало перший крок до повного встановлення їх влади в Словаччині і ЧСР.

Джерела та література

1. Вовканич І.І. , Шутай Ш. Демократична партія в політичній системі Чехословаччини. Проблеми відродження і національного розвитку / Іван Вовканич // - Ужгород: УжДУ, 1999. – с. 97-141.
2. Вовканич І.І. Еволюція партійно-політичної системи в Чехословаччині у 1945-1948 рр. / Іван Вовканич // Карпатика. Вип.7. Історія і культура Закарпаття ХХ століття (До 55-річчя возз'єднання Закарпаття з Україною). – Ужгород: УжДУ, 2000. – с. 143- 171.
3. Вовканич І.І. Ідеї слов'янської єдності і спроби будівництва « слов'янської держави у Чехословаччині (1943-1947 рр.) / Іван Вовканич // Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в ХІХ – ХХ ст.: Доповіді наукового семінару, присвяченого 150- річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород: УжДУ - Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України. - 1999. – с. 98-107.
4. Вовканич І.І. Парламентські вибори 1946 р. в Словаччині і проблеми сучасної історіографії / Іван Вовканич // Науковий вісник Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права. – 1997. -№ 1. – с. 174-186.
5. Вовканич І.І. Специфіка розвитку словацького суспільства у 1945-1946 рр. / Іван Вовканич // Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи. – Ужгород: Патент, 1998. – с. 178-188.
6. Вовканич І. Чехословаччина в 1945-1948 рр. Нарис історії перехідного періоду/ Іван Вовканич// Ужгород. Вид-во В. Падяка. 2000. 352 с.
7. Волокитна Т.В. , Мурашко Г.П., Носкова А.Ф. Народная демократия: миф или реальность? Общественно-политические процессы в Восточной Европе. / Волокитна Т.В. , Мурашко Г.П., Носкова А.Ф. // – М., 1993. – 334 с.
8. Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. – Т.1 – 1944-1948 гг.
9. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1945-2002 роки / Сергій Копилов// Київ: Либідь, 2004. – 624 с.
10. История южных и западных словян. В 2 т. Т.2 Новейшее время: Учебник/Под. Ред. Г.Ф.Матвеевой и З.С.Ненашевой – 2-е издание. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 272с.
11. Історія західних та південних слов'ян: ХХ століття //С.П.Пугач, С.Ю.Страшнюк, Р.М.Постоловський та ін.; Під ред.. Є.П.Пугача./ Євген Пугач// – Харків: Око, 1998.
12. Клеванский А. Х. и др. Краткая история Чехословаки /Александр Клеванский// М.: Наука, 1998. – 576 с.

13. Лемак В. Конституційні основи «федералізації» ЧССР (до проблеми взаємовпливу політичного режиму і територіального устрою) / Василь Лемак // Регіональні студії. Випуск 1 – с.39-46
14. Марьина В. В. СССР и Словацкое восстание / Валентина Марьина// Вопросы истории. – 1998. - № 9. – с.13-21
15. Марьина В. В. Э Бенеш: последний визит в Москву (март 1945). Документальный очерк.) / Валентина Марьина// Славяноведение. – 1996. - №6.
16. Марьина В.В. Чехословакия: от многонационального к двунациональному государству. 1944-1948 годы / Валентина Марьина // Славяноведение.- 2001 №5. – с. 39-59.
17. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля./ Млынарж З. // - М., 1992.
18. Мурашко Г.П. Политическая борьба в Чехословакии в 1944-1948 гг. и национализация средств производства / Мурашко Г.П. // – М., 1986.
19. Мурашко Г.П. Февраль 1948 года в Чехословакии: Новые документы российских Архивов / Мурашко Г.П. // Международная жизнь. 1998. № 6.
20. Орлик И.И. Запад и Прага в феврале 1948 г./ Игорь Орлик// Новая и новейшая история. 1998. № 2.
21. Постоловський Р. М. Демократичні основи відродження Чехословацької держави в 1944-1945 рр. /Руслан Постоловський// Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії. Випуск 9. Рівне, 2006. с. 195 – 204.
22. Синельникова Р.Д. Державне право зарубіжних соціалістичних країн. / Синельникова Р.Д. // – Київ, Вид-во КДУ ім. Т.Г. Шевченка, 1966. – С. 74 – 76.
23. Снитил З., Цезар Я. Чехословацкая революция 1944-1948 гг. / Снитил З., Цезар Я. // – М., 1986
24. Терешко Ю. Протистояння Е. Бенеша і комуністів у словацькому питанні (1944-1946 рр.) / Юрій Терешко// Нова педагогічна думка. - № 1. – с. 81-82
25. Терешко Ю. Словацьке питання у політичному житті Чехословаччини другої половини 40-60-х років ХХ століття. / Юрій Терешко// Теоретичні проблеми етнології./ – 1999.- С.74-79
26. Февраль 1948 г. Москва и Прага в феврале: Вигляд через полвека. Москва, 1998.
27. Черній А. І., Черній В. А. Історія південних і західних слов'ян. / Черній А. І., Черній В. А. // – Рівне: Волинські обереги, 1999
28. Чехия и Словакия в ХХ веке. Очерки истории: в 2 кн./ (отв. Ред. Марьина В. В.)/ Валентина Марьина// М.: «Наука», 2005 – ХХ век в документах и исследованиях. Кн. 2 – 558 с.
29. Яровий В.І. Історія західних і південних слов'ян у ХХ ст.. / Яровий В.І. // – К., 1991. – с. 122-165

30. Drtina. Československo: můj osud/ Prokop Drtina// Praha: Melantrich, 1992, sv. II, kn 2, 253 s.
31. Hejl V. Zpráva o organizovaném násilí /Vilém Hejl// Praha: Univerzum Praha, 1990, 352 s.
32. Kaplan K. Nekravá revoluce. /Karel Kaplan// - Toronto, 1985.
33. Kaplan K. Pravda o Československu /Karel Kaplan// - s. 181.
34. Kaplan K., P. Paleček. Komunistický režim a politické procesy v Československu /Karel Kaplan, Pavel Paleček// Praha, Barrister & Principal, 2008, 256 s.
35. Ripka H. Únorová tragédie/ Hubert Ripka// Svědectví přímého účastníka. Brno, Atlantis, 1995, 302 s.

УДК 94(437) «1948/1954»

О.А.Субот

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1948 - 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО»

У статті висвітлюються злочини, вчинені верхівкою Комуністичної партії Чехословаччини щодо осіб, які представляли різні верстви чехословацького суспільства, насамперед проти відомих політико-партійних діячів. Проводиться детальний аналіз сфабрикованих політичних процесів, їх причини, перебіг та наслідки. Особлива увага приділяється вивченню найбільш резонансного процесу – «справи Сланського».

Ключові слова: *Комуністична партія Чехословаччини, політичний терор, сфабриковані процеси.*

В статье освещаются преступления, совершенные верхушкой Коммунистической партии Чехословакии в отношении лиц, представлявших различные слои чехословацкого общества, прежде всего против известных политико-партийных деятелей. Проводится детальный анализ сфабрикованных политических процессов, их причины, ход и последствия. Особое внимание уделяется изучению наиболее резонансного процесса - «делу Сланского».

Ключевые слова: *Коммунистическая партия Чехословакии, политический террор, сфабрикованные процессы.*

The article explores the crimes committed by the tip of the Communist Party of Czechoslovakia on persons from various strata of Czechoslovak society, especially against prominent politicians and party activists. A detailed analysis of fabricated political processes, their causes, course and consequences. Special attention is paid to studying the most resonant process - «Slanskys case».

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.....	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ.....	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І

МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПИСУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20